

VILÁG- TÖRTÉNET

7. (39.) évfolyam 2017. 4

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

STEVE TAMARI

ARAB NEMZETI TUDAT A KORA ÚJKORI SZÍRIÁBAN

SÓGOR DÁNIEL

SZÍRIA – EGY ÚTJÁT KERESŐ RÉGI-ÚJ ORSZÁG

SZ. BÍRÓ ZOLTÁN

A SZOVJETUNIÓ ÉS OROSZORSZÁG A KÖZEL-KELETEN

VARGA GERGELY

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS SZÍRIA KAPCSOLATAI
A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG

N. RÓZSA ERZSÉBET

FELKELŐK, TERRORISTÁK ÉS AZ ÁLLAMI ERŐSZAK
A SZÍRIAI KONFLIKTUSBAN

SZEMLE

SZMUTKÓ SÁNDOR, TÓZSA-RIGÓ ATTILA, VUKMAN PÉTER ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Bottoni Stefano,
Katona Csaba, Martí Tibor,
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

7. (39.) évfolyam 2017. 4.

TARTALOM

Asszíriától Szíriáig. Dilemmák és útkeresések a szír államiság idején (Bíró László) 505

Tanulmányok

Steve Tamari: Arab nemzeti tudat a kora újkori Szíriában 511

Horváth Máté: Szíria heterodox vallási közösségei 523

Ferwagner Péter Ákos: A francia gyarmati uralom megrendülése a Közel-Keleten.
Az 1925–1927-i szíriai felkelés 545

Sógor Dániel: Szíria – egy útját kereső régi-új ország 575

Sz. Bíró Zoltán: A Szovjetunió és Oroszország a Közel-Keleten 597

Varga Gergely: Az Egyesült Államok és Szíria kapcsolatai a kezdetektől napjainkig 619

N. Rózsa Erzsébet: Felkelők, terroristák és az állami erőszak a szíriai konfliktusban 647

Szemle

A „Kutya” árnyékában. A tatárok és a délszláv országok
a 13. század második felében (Szmotkó Sándor) 663

Üzlet és szabály. Kereskedők és intézmények a 16–19. században (Tózsza-Rigó Attila) 666

Társadalmi egyenlőtlenségek és elégedetlenségek
a titói Jugoszláviában (Vukman Péter) 671

Jelen számunkat Bíró László szerkesztette

A „Kutya” árnyékában

A tatárok és a délszláv országok a 13. század második felében¹

A most ismertetendő kötet szerzője, Aleksandar Uzelac a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Történettudományi Intézetének munkatársa. Kutatási területe a középkori Szerbia, a nomádok jelenléte Délkelet-Európában, az Arany Horda balkáni befolyása (a balkáni mongol hegemónia időbeli határai a 13. század második fele és a 14. század közepe), illetve a szerb–bolgár kapcsolatok. A szerző doktori disszertációjában a mongolok balkáni politikáját vizsgálta. Az említett téma, az Arany Horda, a Balkán-félsziget, a bolgár és a szerb államok, a Palaiologoszok által kormányzott Bizánci Birodalom eseménytörténete, illetve a mongolokkal való kapcsolatrendszerük kevésbé ismert a magyar és a nemzetközi szakirodalomban. A magyar történeti irodalomban legutóbb Vásáry István érintette a kérdést angol nyelvű monográfiájában, amikor is az egyes balkáni államok katonai szervezetének nomád elemeit vizsgálta.² Uzelac felhasználta Vásáry munkáját, s általában el lehet mondani, hogy igen jól tájékozott a magyar források és szakmunkák terén is.

A most ismertetendő könyv jól felépített, összesen nyolc nagyobb és egy kisebb, összefoglaló jellegű fejezetből áll. A szerző a *Bevezetésben* előbb a korszakra vonatkozó hazai és idegen nyelvű forrásokat és szakmunkákat tekinti át, majd a vizsgált terület földrajzi adottságait és a korszakra vonatkozó alapvető fogalmakat ismerteti. Az egyes kútfőket eredetük szerint csoportosítja, megkülönbözteti a szláv, a latin („nyugati” és magyar) és a muszlim, „keleti” forrásokat. Az egyes forráscsoportokat is további részekre bontja. A szláv nyelven íródott kútfők közül a keleti óorosz évkönyveket (*letopiszok*) és délszláv forrásokat emeli ki. Utóbbiak közül az egyik legfontosabb *A szerb királyok és érsekek életrajza*, amelynek első részét Danilo érsek állította össze a 14. század első felében. Ez az egyetlen fennmaradt délszláv forrás a szerb uralkodók kapcsolatáról az északnyugati bolgár területekkel és Nogaj emírrrel. A latin nyelvű források közül a szerző felhasználta a földrajzilag is közeli Magyar Királyság krónikásait, Rogeriust és Spalatói Tamást, akiknek munkái a magyarországi tatárjárás megismerése szempontjából is felbecsülhetetlen értékűek. A muszlim történeti és földrajzi irodalom tárgyalása kapcsán pedig kifejti, hogy a legbővebb ismeretei a térségről a muszlim hatalmak közül a mamlúk Egyiptomnak lehettek, amely a korszakban intenzív kapcsolatban állt az Arany Hordával (*Bajbarsz-al-Mansúri* és *An-Nuvajri* egyiptomi történetírók nevét tartotta fontosnak itt kiemelni). A Balkán-félsziget földrajzi helyzetét ismertette Uzelac külön kiemeli a Duna kulturális és gazdasági szerepét, valamint hogy a folyó elválasztotta a

1 Uzelac, Aleksandar: *Pod senkom Psa. Tatari i južnoslovenske zemlje u drugoj polovini XIII veka*. Beograd, Utopija, 2015. 324 p.

2 Vásáry, István: *Cumans and Tatars: Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans 1185–1365*. Cambridge, 2009.

társág államait a sztyeppétől és a nomádoktól. Kitér a kommunikáció és a hadjáratok szempontjából két fontos útvonalra: ezek közül az egyik a *Via militaris* vagy *Via diagonalis*, amely Belgrádot kötötte össze Konstantinápolyval, míg a másik a Nišig vezető *Via de Zenta*, amelyet a mongolok is használtak 1242 nyarán a Magyar Királyságból való távozásuk során.

A *Vihar Délkelet-Európa felett* című fejezetben Uzelac egy eseménytörténeti áttekintést ad a mongolok első megjelenéséről Kelet-Európában, a Kelet- és Közép-Európa ellen vezetett 1241–1242-es tatárjárásról, a Szerbiát és Bulgáriát ért mongol „kalandozásról”, amely a Konstantinápolytól nem messze, a frankoktól elszenvedett vereséggel zárult. Ezt követően képet kapunk *Dzsocsi ulusza*, az Arany Horda tatár állama kialakulásának egyes állomásairól (*A tatár befolyási övezet létrehozása*). Az események már a Balkán-félsziget államait is érintették, tudniillik egy kelet-európai nomád államalakulat tartós létével kellett számolniuk. A szerző tisztázza, hogy kezdetben az Arany Horda uralkodója is de jure függött a Nagy Mongol Birodalom Karakorumban székelő nagykánjától, amit a nagykán nevével ellátott éremleletek is tanúsítanak. Möngke Temür (1266–1280) uralkodása idején jelennek csak meg a saját névre veretett érmék, amelyeken már az uralkodó káni titulusa is szerepel, ezzel jelezve a jogi önállóságot.

A *kísértés ideje* című fejezet a bolgár és a szerb állam egymáshoz való viszonyát, valamint a szomszédos hatalmakhoz (Magyar Királyság, Nikaiai Császárság) fűződő kapcsolataikat tárja az olvasók elé. Uzelac a Második Bolgár Cárság feletti magyar jogigényre IV. Béla titulaturáját hozza fel bizonyítékkul, illetve a király johannitáknak címzett egyik oklevelét, amelyben a lehetséges ellenségek között a bolgárok is szerepelnek. A szerző a kelet-európai mongol invázió egyik számottevő következményének tartja a kunok betelepülését és asszimilációját a Balkán-félszigeten.

A következőkben az Arany Hordán belül egy önálló entitás, Nogaj „állama” megjelenéséről értekezik a szerző (*Nogaj és kora*). Nogaj emír az Arany Horda „szürke eminenciása” volt, szállásterületei a Dontól az Al-Dunáig terjedő térségben feküdtek, s emellett befolyását kiterjesztette az említett balkáni államokra, ami főként abban nyilvánult meg, hogy beleszólt az illető államok belpolitikájába, trónküzdelseibe. Nogaj hatalmának megalapozásában nagy szerepe volt a bizánci császárral, VIII. Palaiologosz Mihállyal való kapcsolatfelvételnek, ami az Arany Horda uralkodójától függetlenül történt.

Az *Állam az államban* című fejezetből kitűnik, a Dzsingisz kán törzséből (bordzsigin) származó emír jelentős szerepet játszott a kánválasztásokban is, ami végső soron az Arany Horda 13. századi történelmének egyik legfontosabb szereplőjévé avatta. Rendkívüli hatalmát mutatja Uzelac szerint a ‘melik’ és ‘uqap’ titulusok megjelenése a neve mellett az arab és a szláv forrásokban. A szerző az európai források alapján megpróbál pontos képet alkotni Nogaj szállásterületének pontos kiterjedéséről, ehhez pedig a terület korabeli földrajzi adottságait is számba veszi. Az emír személyiségének bemutatásakor a szerb történész Nogajnak a muszlim valláshoz való hozzáállását vizsgálja, s kifejti, hogy a kor sok más szereplőjéhez hasonlóan a muszlim hit elfogadásában elsősorban pragmatikus szempontok vezettek, ami ugyanakkor a mongol hagyományokhoz való ragaszkodásából fakadóan nem vont maga után vallási türelmetlenséget más vallásokkal szemben. Ezt azzal támasztja alá, hogy Nogaj ortodox vagy nyugati keresztény vallású feleségei – mind Eufroszina, mind Jajlak³ –

3 A magyar szakirodalomban Kovács Szilviának jelent meg tanulmánya Nogaj nyugati keresztény feleségéről, Jajlak katonáról, akit még a ferencesek kereszteltek meg, s aki támogatta misszióikat. Kovács Szilvia: A ferencesek és Jajlak katun. In: *Középkortörténeti tanulmányok 8. A VIII. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2013. június 17–19.) előadásai*. Szerk.: Tóber Márta–Maléth Ágnes. Szeged, 2015. 151–162.

szabadon gyakorolhatták hitüket Nogaj udvarában. Nogaj legyőzése után a tatár befolyás meggengült a Balkán-félszigeten.

Uzelac újra megerősíti, hogy a „Kutya”, azaz Nogaj balkáni befolyása a bizánci császárral kötött szövetségen nyugodott, amely 1282-ben VIII. Mihály halálával véget ért (A „Kutya” *ármékában*). Erre az emír székhelyén, Szakcsiban talált, Nogaj által kibocsátott érméket hozza fel bizonyítékként, amelyek görög nyelvű feliratai a Konstantinápolyval való szoros kapcsolatra utalnak. Másrészt erre mutat az a körülmény is, hogy 1285-ben tatár támadás érte a bizánci fővárost, ami a tatárok vereségével végződött. A fejlemények bemutatásakor – a térség nagyhatalmi viszonyainak ismeretében – a szerző külön kitér ezen időszak szerb-bolgár és bolgár–tatár kapcsolatainak történetére.

A kötet végén az *Egy korszak vége* című fejezet a Nogaj és egykori védence, Tokta kán közötti ellenségeskedést mutatja be a 13. század utolsó évtizedében, ami az előbbi vereségével végződött. Feltárja a ketjük közötti viszály okait, az Arany Hordán belüli különböző érdekcsoportok (muszlim, buddhista) rivalizálását, az eltérő oldalon való beavatkozásukat a két kereskedőállam, Velence és Genova közötti háborúban, Nogaj törekvését hatalmának formális elismertetésére, amiről ugyancsak érmék tanúskodnak. A továbbiakban leszármazottainak sorsát mutatja be a Nogajjal való leszámolást követően. A családhoz tartozók többnyire a nogaji befolyás alatt álló Második Bolgár Cárság területére menekültek.

A *Záró megjegyzésekben* – a korábbi fejezetekben vizsgált témák rövid összegzése mellett – a szerző hangsúlyozza, hogy a balkáni mongol befolyás nem járt együtt katonai megszállással, ugyanis a mongolok megelégedtek a legfőbb hatalom elismerésével és az adó beszolgáltatásával. A tatár befolyás sikere mögött a balkáni államok egységének hiányát nevezi meg.

A kötet a magyar vonatkozások szempontjából is figyelmet érdemel, elsősorban 1241–1242, a tatárok magyarországi hadjáratához kötődő események délkelet-európai kontextusával kapcsolatosan, valamint a magyar királyok Szerbiával és Bulgáriával fenntartott viszonya szempontjából. Ezenkívül képet kaphatunk a Mongol Birodalom hódítási stratégiájáról, a birodalomnak a határvidékén található országokkal fenntartott kapcsolatairól, amelyek során a mongolok nem törekedtek katonai megszállásra, hanem elegendőnek tartották a kívülről történő politikai-hatalmi beavatkozást. A könyvben megjelenített tudományos szempontok és eredmények hasznosíthatóak a Mongol Birodalom – vagy akár az Arany Horda – más peremterületeinek vizsgálata során is.

Szmutkó Sándor*

* A szerző a Szegedi Tudományegyetem BTK Történelemtudományi Doktori Iskola medievisztika doktori programjának hallgatója (szmutko.sandor@gmail.com).

CONTENT

From Assyria to the Syrian Statehood: Dilemmas and Crossroads (László Bíró)	505
<i>Studies</i>	
Steve Tamari: Arab National Consciousness in Early Modern Syria	511
Máté Horváth: The Heterodox Religious Communities of Syria	523
Péter Ákos Ferwagner: The Shock of the French Colonial Rule in the Middle East: The Great Syrian Revolt, 1925–1927	545
Dániel Sógor: Syria – an Old-New Pathfinder Country	575
Zoltán Sz. Bíró: The Soviet Union and Russia in the Middle East	597
Gergely Varga: Relations between the United States and Syria from 1946 to the Present	619
Erzsébet N. Rózsa: Insurgence, Terrorism, and State Violence in the Syrian Conflict	647
<i>Book Reviews</i>	
The Tartars and the South Slavic Countries in the Second Half of the 13 th Century (Sándor Szmukó)	663
Interests and Rules: Merchants and Institutions in the 16–19 th Centuries (Attila Tózsza-Rigó)	666
Social Inequalities and Discontent in Yugoslav Socialism (Péter Vukman)	671

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2017-es évfolyamának megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap